

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

ГОРОДИСЬКИЙ Іван Михайлович

УДК 341:327.2

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМНИХ
ВІЙСЬКОВИХ БАЗ**

Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент
ЛИСИК Володимир Михайлович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри міжнародного права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
ТИМЧЕНКО Леонід Дмитрович,
Національний університет Державної
податкової служби України,
професор кафедри міжнародного права;

кандидат юридичних наук, доцент
САВЧУК Костянтин Олександрович,
Інститут держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України,
старший науковий співробітник відділу
міжнародного права та порівняльного
правознавства.

Захист відбудеться 24 березня 2014 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий ⁰¹ «21» лютого 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.М. Крестовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Природа міжнародних відносин передбачає наявність не тільки правових засобів, а й засобів політичного, військового характеру, до яких належить, зокрема, іноземна військова присутність. Значення іноземної військової присутності часто виходить за межі двосторонніх відносин держав і потребує вироблення підходів до її регулювання на універсальному рівні. Саме тому основні засади міжнародно-правового статусу іноземних військових баз (які є основною формою іноземної військової присутності на сучасному етапі) повинні розроблятися в рамках міжнародного співробітництва.

Особлива увага до проблематики іноземних військових баз, зокрема, питань правомірності їх створення та функціонування згідно з нормами та основоположними принципами міжнародного права приділялася в період т.зв. «холодної війни» другої половини ХХ ст. Сьогодні існування іноземних військових баз розглядається як важливе явище міжнародних відносин, яке підлягає міжнародно-правовому регулюванню.

Слід наголосити на актуальності дослідження міжнародно-правового статусу іноземних військових баз для України, що зумовлено розташуванням на її території військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації і проблемами, пов'язаними з їх функціонуванням. Лише ефективне правове регулювання відносин у цій сфері, в тому числі на міждержавному рівні, дасть змогу знайти відповідь на питання, що постають перед їх учасниками.

Таким чином, міжнародно-правове регулювання відносин щодо іноземної військової присутності у формі іноземних військових баз має ґрунтуватися на спеціальних міжнародно-правових засадах, які б враховували вищенаведені чинники, а так само ймовірні ризики їх функціонування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках планових наукових досліджень кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка в контексті теми «Проблеми кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права» (номер державної реєстрації 0109U004336).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є характеристика міжнародно-правового статусу іноземних військових баз. Поставлена мета потребує розв'язання таких задач:

розкрити зміст поняття «іноземні військові бази» та їх міжнародно-правового статусу, здійснити їх класифікацію з точки зору науки міжнародного права;

охарактеризувати процес розвитку міжнародно-правового регулювання відносин з приводу іноземних військових баз на різних історичних етапах;

визначити джерела регулювання міжнародно-правового статусу іноземних військових баз, проаналізувати їх значення та особливості;

встановити міжнародно-правові засади створення, функціонування та ліквідації іноземних військових баз;

виявити основні проблеми юрисдикції щодо території та персоналу іноземних військових баз;

визначити джерела правового регулювання передачі території для розташування іноземних військових баз згідно з міжнародним правом;

охарактеризувати міжнародно-правові підстави розташування військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації на території України;

виявити правові проблеми, які виникають у процесі функціонування військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, визначити ймовірні шляхи їх вирішення.

Об'єктом дослідження є врегульовані нормами міжнародного права міждержавні відносини з приводу створення, функціонування, ліквідації іноземних військових баз.

Предметом дослідження є міжнародно-правовий статус іноземних військових баз.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у процесі дисертаційного дослідження були використані такі загальнонаукові та спеціальні методи: діалектичний – при дослідженні та розкритті змісту поняття «іноземні військові бази» та їх класифікації (підрозділ 1.2); історичний – при аналізі становлення та розвитку міжнародно-правового регулювання статусу іноземних військових баз (підрозділ 1.3); порівняльно-правовий і догматичний – при вирішенні питання щодо місця й ролі окремих джерел міжнародного права в регулюванні статусу іноземних військових баз (підрозділ 1.4); системного аналізу – при з'ясуванні змісту міжнародно-правового статусу іноземних військових баз (розділи 2,3).

У роботі над дисертацією були використані також спеціальні наукові методи дослідження. Наприклад, метод нормативно-догматичного аналізу використовувався при дослідженні міжнародних договорів, що регламентують міжнародно-правовий статус іноземних військових баз (підрозділ 1.4, підрозділ 2.1, 2.4). Своєю чергою, метод прогнозування дозволив передбачити ймовірні зміни статусу іноземних військових баз та їх специфіку (розділи 2,3).

Нормативною основою дисертації є багатосторонні та двосторонні міжнародні договори, предметом яких є створення, функціонування та

ліквідація іноземних військових баз, акти міжнародних організацій та рішення органів міжнародної юстиції з цього приводу, Конституція та законодавство України, що визначають основні засади та особливості розташування іноземних військових баз на території України.

Теоретичною основою роботи стали праці вітчизняних та зарубіжних вчених, предметом досліджень яких була проблема іноземних військових баз у міжнародному праві. Так, у радянський період проблематику міжнародно-правового регулювання відносин щодо іноземних військових баз досліджували Л. І. Волова, Б. М. Клименко, В. М. Корецький, М. І. Лазарев та ін. Серед зарубіжних дослідників проблем міжнародно-правового статусу іноземних військових баз варто відзначити М. Ш. Бассіуні, Ц. Березовські, Дж. Вудлайфа, Е. Кастрена, С. Лазарєффа, М. Ляхса, Ф. Мефферда, Х. Москосо та ін. В українській науці міжнародного права проблематики іноземних військових баз у своїх дослідженнях торкалися такі вчені як В. Ф. Антипенко, С. Д. Білоцький, М. В. Буроменський, В. Н. Денисов, А. І. Дмитрієв, О. В. Задорожній, Н. А. Зелінська, В. М. Лисик, Ю. О. Ноговіцина, О. О. Мережко, К. О. Савчук, В. М. Стешенко, Л. Д. Тимченко, О. М. Шемякін та ін. Значну увагу цьому питанню приділяють у російській науці міжнародного права, зокрема, такі вчені як А. А. Арутюнян, В. В. Свинар'ов, О. Ю. Іванченко, О. І. Селіверстова, Д. М. Чернишов та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що ця робота є першим у вітчизняній науці міжнародного права спеціальним комплексним дослідженням міжнародно-правового статусу іноземних військових баз. Новизна конкретизується у таких основних положеннях:

вперше:

простежено процес становлення та розвитку міжнародно-правового регулювання статусу іноземних військових баз від перших фактів іноземної військової присутності за часів античності до сучасності, виділено основні його етапи;

зроблено висновок про існування спеціальних правових засад, на яких має ґрунтуватися створення іноземних військових баз, що включають: а) наявність відповідних правових підстав та належної згоди держави перебування; б) наявність правомірних цілей, які б відповідали основним принципам міжнародного права.

визначено правові підстави ліквідації іноземних військових баз та їх особливості з точки зору міжнародного права (у зв'язку із закінченням строку функціонування або досягненням цілей функціонування іноземної військової бази, передбачених у відповідних міжнародно-правових актах);

отримали подальший розвиток:

аналіз ролі основних принципів міжнародного права в регулюванні відносин з приводу розташування іноземних військових баз, зокрема, принципу відмови від застосування сили чи погрози силою; принципу поваги прав людини й основних свобод; принципу невтручання у внутрішні справи держав; принципу територіальної цілісності держав; принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань;

запропоновані в доктрині міжнародного права підходи до вирішення проблем юрисдикції держав щодо території та персоналу іноземних військових баз, зокрема, доведено збереження територіального верховенства держави перебування щодо територій іноземних військових баз;

дослідження особливостей правового статусу військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації на території України: виникнення в результаті розпаду союзної держави та поділу Чорноморського флоту колишнього СРСР; наявність прогалин у правовому регулюванні, що зумовлює певні неузгодженості у міждержавних українсько-російських відносинах; одночасне базування Чорноморського флоту Російської Федерації та Військово-Морських Сил України;

удосконалено:

визначення поняття «іноземна військова база», яке з точки зору міжнародного права розглядається в трьох аспектах: як форма іноземної військової присутності, у контексті території, на якій розташована іноземна військова база, у майновому плані;

класифікацію іноземних військових баз з точки зору науки міжнародного права та критерії для її проведення;

змістовну характеристику та класифікацію функцій іноземних військових баз, зокрема, розкрито їх зміст та особливості в контексті міжнародно-правового статусу іноземних військових баз, проаналізовано проблеми реалізації цих функцій на прикладі окремих іноземних військових баз.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені у дисертації положення можуть бути використані:

у науково-дослідній роботі – як основа для подальшого дослідження міжнародно-правового статусу іноземних військових баз;

у правотворчості – при розробці норм, що регулюють міжнародно-правовий статус іноземних військових баз, зокрема, норм міжнародних договорів між Україною та Російською Федерацією в цій сфері.

у науково-освітньому процесі – в ході викладання студентам **вищих** навчальних закладів курсу міжнародного публічного права та різних спекурсів («Територія у міжнародному праві», «Право міжнародної

безпеки» та ін.), при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних вказівок;

у зовнішньополітичній галузі – у роботі Міністерства закордонних справ і Міністерства юстиції України при вирішенні проблем, пов'язаних з функціонуванням військових баз іноземних держав на території України.

Апробація результатів дисертації. Висновки та положення дисертаційної роботи обговорювались на засіданнях кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка та XII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 9 квітня 2010 р., тези опубліковані), Міжнародній науково-практичній конференції «IV Наукові читання, присвячені пам'яті В.М. Корецького» (м. Київ, 17 лютого 2012 р., тези опубліковані) та ін.

Публікації. Основні положення дисертації знайшли відображення у чотирьох статтях, опублікованих у наукових фахових періодичних виданнях з юридичних наук, статті в іноземному науковому періодичному виданні з юридичних наук, а також у двох тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура роботи зумовлена метою, предметом і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють 11 підрозділів, висновків та списку використаних джерел, який нараховує 234 найменування на 25 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 206 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт та предмет, охарактеризовано теоретичну основу і методи дослідження, наукову новизну, практичне значення й апробацію його результатів.

У першому розділі «Основні засади міжнародно-правового регулювання відносин щодо розташування іноземних військових баз», який складається з чотирьох підрозділів, проаналізовано стан наукової розробки теми, охарактеризовано міжнародно-правовий статус іноземних військових баз, їх поняття та класифікацію, досліджено джерела правового регулювання міжнародно-правового статусу іноземних військових баз, основні етапи становлення та розвитку міжнародно-правового регулювання відносин з їх приводу та їх особливості.

У підрозділі 1.1. «Стан наукової розробки теми дисертаційного дослідження» проаналізовано науково-теоретичні джерела, у яких розглядаються окремі аспекти теми, й окреслено коло питань, які

потребують вирішення, серед яких: 1) особливості джерел міжнародно-правового регулювання відносин з приводу іноземних військових баз; 2) особливості історичного розвитку міжнародно-правового регулювання статусу іноземних військових баз; 3) проблема юрисдикції над персоналом іноземних військових баз; 4) комплексний аналіз правових засад функціонування військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, а також проблем, що виникають у зв'язку із цим.

У підрозділі 1.2. *«Зміст міжнародно-правового статусу іноземних військових баз, їх поняття та класифікація в науці міжнародного права»* досліджується юридична природа іноземних військових баз з точки зору міжнародного права. Зазначається, що до змісту міжнародно-правового статусу іноземних військових баз слід включати: 1) порядок їх створення, функціонування та ліквідації; 2) права та обов'язки держав, що є суб'єктами відносин з приводу іноземних військових баз; 3) особливості розподілу суверенітету та юрисдикції щодо території та персоналу баз.

Визначено, що з точки зору міжнародного права поняття «іноземна військова база» розуміється у трьох аспектах: як форма іноземної військової присутності; у контексті території, на якій вони розташовані; у майновому плані. Юридичне визначення цього поняття у кожному з трьох аспектів має свої особливості, зокрема: у випадку визначення як форми іноземної військової присутності акцентується на функціональному призначенні іноземних військових баз; у контексті території увага зосереджується на особливостях розподілу територіального суверенітету та юрисдикції між державою, що контролює базу та державою перебування; у майновому плані основне значення має режим функціонування та порядок використання майна іноземних військових баз.

Наголошується, що класифікація іноземних військових баз необхідна з юридичної точки зору, оскільки функціонування різних видів іноземних військових баз пов'язане з різними правовими аспектами, а належність цих об'єктів до певного виду дозволяє чіткіше визначити їх правовий статус. На основі аналізу доктрини та практики міжнародних правовідносин щодо іноземних військових баз пропонуються такі критерії класифікації: тривалість функціонування іноземних військових баз; їх призначення; спосіб створення; юридичні підстави створення.

У підрозділі 1.3. *«Становлення та розвиток міжнародно-правового регулювання статусу іноземних військових баз»* досліджується ретроспектива міжнародно-правового регулювання відносин з приводу іноземних військових баз. Виділено чотири етапи становлення та розвитку іноземних військових баз та їх особливості: період античності та Середньовіччя (I тис. до н.е. – XV ст. н.е.); період Нового часу (XV – поч. XIX ст.); період з початку дев'ятнадцятого століття і до завершення

Другої Світової війни (поч. ХІХ ст. – 1945 р.); сучасний етап (з 1945 р. до наших днів). Сьогодні виокремлюються такі тенденції міжнародно-правового регулювання відносин з приводу іноземних військових баз: 1) протиправними визнаються факти примусового нав'язування розташування іноземних військових баз; 2) створення та функціонування іноземних військових баз, у абсолютній більшості, оформлюється відповідними міжнародними договорами; 3) проблематика іноземних військових баз починає розглядатися в рамках ООН та інших міжнародних організацій, зокрема, в контексті процесів деколонізації та реалізації права нації на самовизначення.

У підрозділі 1.4. «Джерела міжнародно-правового регулювання статусу іноземних військових баз» проаналізовано джерела міжнародного права, на основі яких здійснюється міжнародно-правове регулювання відносин щодо іноземних військових баз. Наголошується, що основним джерелом правового регулювання відносин у цій сфері є міжнародний договір, норми якого визначають міжнародно-правовий статус цих об'єктів та встановлюють взаємні зобов'язання держав у цій сфері. Зазначається, що у зв'язку із відсутністю універсальних міжнародних договорів з приводу іноземних військових баз, особливо важливу роль відіграють основні принципи міжнародного права. На основі аналізу практики міжнародних правовідносин у цій сфері зроблено висновок, що роль інших джерел міжнародного права при визначенні міжнародно-правового статусу іноземних військових баз є допоміжною, однак в майбутньому їх значення у регулюванні статусу іноземних військових баз може зрости, наприклад, у випадку виникнення відповідних звичаєвих норм міжнародного права.

Другий розділ «Міжнародно-правовий режим іноземних військових баз» складається з чотирьох підрозділів, в яких досліджуються міжнародно-правові засади створення, функціонування та ліквідації іноземних військових баз та особливості правового статусу військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації на території України.

У підрозділі 2.1. «Міжнародно-правові засади створення іноземних військових баз» зроблено висновок про існування таких міжнародно-правових засад створення іноземних військових баз: а) наявність відповідних правових підстав та належної згоди держави перебування; б) наявність правомірних цілей, які б відповідали основним принципам міжнародного права. Зазначено, що вони взаємопов'язані, взаємодоповнюючі та спрямовані на приведення процесів створення іноземних військових баз у відповідність до основних принципів міжнародного права. Підкреслюється, що особливо важливою є необхідність отримання належної згоди держави перебування, оскільки в практиці міжнародних правовідносин із приводу іноземних військових баз мали місце випадки, коли така згода держави перебування

була отримана під тиском або за обставин, коли вона не могла повною мірою захистити власні інтереси.

У підрозділі 2.2. «Міжнародно-правові засади функціонування іноземних військових баз» визначено можливість їх розподілу на: 1) пов'язані з використанням іноземних військових баз для застосування сили в ході збройного конфлікту (воєнні функції); 2) безпосередньо не пов'язані з застосуванням сили (військово-технічні функції; функції невійськового (гуманітарного) характеру). Наголошується, що процес реалізації цих функцій підлягає регулюванню за допомогою норм, що містяться в міждержавних договорах з цього приводу. Акцентується, що при реалізації цих функцій слід приділяти особливу увагу впливу функціонування іноземних військових баз на статус держави перебування та повазі її суверенітету.

У підрозділі 2.3. «Міжнародно-правові засади ліквідації іноземних військових баз» на основі аналізу практики та наукової доктрини зроблено висновок про існування таких юридичних підстав ліквідації іноземних військових баз: закінчення строку дії міжнародно-правового акта, який є підставою для створення бази; досягнення цілей її функціонування, передбачених відповідним міжнародно-правовим актом. Зазначається, що для уникнення конфліктів у процесі ліквідації іноземних військових баз необхідна детальна регламентація підстав та процедури їх ліквідації у міждержавних договорах з цього приводу; належне дотримання відповідних положень міждержавних договорів; вирішення спорів, які виникають щодо ліквідації іноземних військових баз, передбаченими міжнародним правом засобами.

У підрозділі 2.4. «Особливості правового статусу військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації на території України» проводиться ретроспективний аналіз процесу врегулювання відносин між Україною та Російською Федерацією щодо перебування Чорноморського флоту Росії на території України. Наголошується, що укладення трьох базових україно-російських Угод 1997 р. не вирішило всіх проблем, пов'язаних із розташуванням російських військових баз на території України. Зазначається, що для вирішення всіх спірних питань, які виникають у відносинах з цього приводу між сторонами та заповнення прогалин, характерних для Угод 1997 р. та Харківських угод 2010 р., необхідним є укладення низки додаткових міждержавних та міжвідомчих угод. Акцентується на необхідності дотримання норм законодавства України в процесі регулювання питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України. Вивчаються неузгодженості, які виникають з приводу перебування військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, пропонуються шляхи їх вирішення.

У третьому розділі «Проблеми юрисдикції і суверенітету держав, пов'язані з функціонуванням іноземних військових баз», який складається з трьох підрозділів, досліджуються проблеми суверенітету і юрисдикції щодо території та персоналу іноземних військових баз в доктрині та практиці міжнародних правовідносин та джерела правового регулювання передачі території для розташування іноземних військових баз. Аналізуються основні підходи до цих питань у теорії та практиці міжнародного права, з них виокремлюються найбільш актуальні.

У підрозділі 3.1. «Суверенітет і юрисдикція щодо території іноземних військових баз» розглядається проблема статусу території у міжнародних правовідносинах щодо іноземних військових баз. Зазначається, що основним предметом дискусій є питання, чи входить територія іноземної військової бази до складу території держави, що її контролює, чи вона продовжує залишатися територією держави перебування. Досліджуються особливості територіальної юрисдикції в міжнародному публічному праві, співвідношення цього поняття із поняттями суверенітету та територіального верховенства. Констатується, що доктрина міжнародного права і міжнародно-правова практика свідчать: навіть коли держава, що контролює іноземну військову базу, володіє повною територіальною юрисдикцією на її території, вона продовжує залишатися територією держави перебування, яка зберігає над нею свій суверенітет.

У підрозділі 3.2. «Міжнародно-правове регулювання передачі території для розташування іноземних військових баз» з юридичної точки зору досліджується, чим є передача території одній держави в користування іншій для розташування на ній військових баз. Вказується, що на сучасному етапі формами правового регулювання передачі території з цією метою є міжнародно-правова оренда та міжнародний сервітут. Здійснено дослідження міжнародно-правової практики використання оренди та сервітуту у відносинах, предметом яких є передача території для розташування іноземних військових баз. Констатується, що у відносинах з приводу іноземних військових баз доцільно використовувати саме оренду як форму правового регулювання передачі території, оскільки вона забезпечує чітке встановлення умов користування державною територією та є надійною гарантією збереження територіального суверенітету держави перебування над територією іноземної військової бази.

У підрозділі 3.3. «Юрисдикція щодо персоналу іноземних військових баз» досліджуються особливості здійснення особистої юрисдикції щодо персоналу іноземних військових баз. Зазначається, що на сучасному етапі основними підходами до вирішення проблеми персональної юрисдикції щодо персоналу іноземних військових баз є доктрина «права прапора», що встановлює виняткову особисту юрисдикцію держав, що контролює

базу та т.зв. «доктрина обмеженого територіального суверенітету», яка передбачає розподіл особистої юрисдикції між державою перебування та державою, що контролює іноземну військову базу. Зроблено висновок, що розподіл особистої юрисдикції щодо персоналу баз є найбільш поширеним способом вирішення проблеми персональної юрисдикції у відносинах з приводу іноземних військових баз на сучасному етапі.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні розв'язано нове наукове завдання, яке полягало у комплексній характеристиці міжнародно-правового статусу іноземних військових баз.

1. Іноземні військові бази є основною формою іноземної військової присутності на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин. Міжнародно-правовий статус іноземних військових баз – це їх положення, визначене нормами міжнародних договорів з цього приводу. До його змісту входять: порядок створення, функціонування та ліквідації іноземних військових баз; права та обов'язки держав, що є сторонами відносин з приводу іноземних військових баз; особливості суверенітету та юрисдикції щодо території та персоналу іноземних військових баз; функції, які виконують іноземні військові бази.

Аналіз існуючих визначень поняття «іноземна військова база» в науці міжнародного права та відповідних міжнародних договорах дозволяє стверджувати, що його можна розглядати як *форму іноземної військової присутності* – розташування однією державою військових об'єктів і формувань на території іншої з метою захисту власних державних інтересів, у тому числі під час збройного конфлікту, а також в інших цілях; *в контексті території* – як територію однієї держави, що перебуває у тимчасовому користуванні і на якій розташовуються іноземні військові об'єкти та формування, юрисдикція над якою розподіляється між сторонами відповідно до міжнародних договорів; *у майновому плані* – як військові об'єкти та інфраструктуру однієї держави, що розташовані на території іншої, порядок функціонування та використання яких регулюється нормами відповідних міжнародних договорів.

2. Проведення класифікації іноземних військових баз дозволяє визначити особливості міжнародно-правового статусу окремих іноземних військових баз та правові засади регулювання кожного їх виду. Класифікація іноземних військових баз здійснюється:

за тривалістю функціонування: а) ті, що функціонують на тимчасовій (строковій) основі; б) ті, що функціонують на безстроковій основі;

за призначенням: а) військово-морські; б) військово-повітряні; в) сухопутні (наземні); г) окремого призначення;

за способом створення: а) ті, які створюються за згодою держави перебування; б) ті, що створюються без її згоди (в ході окупації, миротворчих операцій тощо);

за юридичними підставами створення: а) ті, що створені на підставі міждержавних договорів; б) ті, що створені на інших підставах.

Належність іноземної військової бази до однієї з цих груп дозволяє чіткіше визначити характер правового регулювання відносин з її приводу, та норми міжнародного права, які повинні застосовуватися при визначенні її правового статусу.

3. У процесі розвитку міжнародно-правового регулювання статусу іноземних військових баз можна виділити такі етапи: період античності та Середньовіччя (І тис. дон. е. – XV ст. н. е.), коли їх створення та функціонування було одним із інструментів територіальної експансії; історичний період Нового часу (XV – поч. XIX ст.), коли мали місце перші випадки міжнародно-правового врегулювання відносин з приводу іноземних військових баз у формі міжнародних договорів; період з початку дев'ятнадцятого століття і до кінця Другої Світової війни (поч. XIX ст. – 1945 р.), коли відбувався активний розвиток міжнародно-правового регулювання в цій сфері у зв'язку зі зростанням їх військово-політичного значення та ризиків, які вони несуть для міжнародного миру та безпеки; сучасний період (з 1945 р. до нашого часу), коли основою міжнародно-правових відносин у цій сфері став принцип суверенної рівності держав і відбулися прогресивні зрушення, зокрема, їх створення та функціонування в обов'язковому порядку починає оформлятися міждержавними угодами. Сьогодні існує велика кількість проблем, що потребують міжнародно-правового врегулювання, зокрема: відсутність універсального міжнародного договору, який би встановлював міжнародно-правові стандарти регулювання статусу іноземних військових баз; проблеми, пов'язані зі статусом окремих іноземних військових баз; наслідки розташування іноземних військових баз для статусу держави перебування (без'ядерного, нейтрального) тощо.

4. Питання міжнародно-правового статусу іноземних військових баз врегульовано великою кількістю джерел міжнародного права. Слід виділити такі їх особливості: а) відсутні спеціальні міжнародні договори щодо іноземних військових баз на багатосторонньому рівні, що зумовлює провідну роль двосторонніх міжнародних договорів у процесі правового регулювання відносин у цій сфері; б) винятком є Угода про статус збройних сил у рамках НАТО, норми якої визначають правовий статус збройних сил держав-членів НАТО на території інших держав-членів, у тому числі – в разі їх перебування у формі іноземних військових баз; в) у діяльності міжнародних організацій та конференцій мало місце прийняття рішень щодо іноземних військових баз рекомендаційного характеру, тому

їх значення в процесі міжнародно-правового регулювання відносин у цій сфері є невеликим; г) роль таких джерел міжнародного права як міжнародний звичай, доктрина та рішення органів міжнародної юстиції у регулюванні правового статусу іноземних військових баз є незначною; г) важливу роль у визначенні статусу іноземних військових баз відіграють основні принципи міжнародного права: принцип відмови від застосування сили чи погрози силою; принцип поваги прав людини й основних свобод; принцип невтручання у внутрішні справи держав; принцип територіальної цілісності держав; принцип сумлінного виконання зобов'язань, у зв'язку із необхідністю заповнення прогалін у міжнародно-правовому регулюванні в цій сфері.

5. Аналіз міжнародно-правової практики щодо іноземних військових баз дозволяє виділити такі основні засади їх створення: а) створення іноземних військових баз повинно відбуватися за наявності відповідних правових підстав та за умови належної згоди держави перебування; б) створення іноземних військових баз має відбуватися в правовірних цілях, які б відповідали основним принципам міжнародного права, наприклад, для забезпечення міжнародного миру та безпеки, гарантування стабільності тощо. Ці засади взаємопов'язані, взаємодоповнюючі та спрямовані на приведення процесів створення іноземних військових баз у відповідність до норм та принципів міжнародного права.

6. Виділення функцій іноземних військових баз дозволяє визначити основні напрями регулювання їх міжнародно-правового статусу. Крім того, у правотворчій діяльності при розробці положень відповідних міжнародних договорів уможлиблюється більш чітка правова регламентація функціонування іноземних військових баз. Аналіз міжнародних договорів щодо іноземних військових баз дає змогу виділити такі основні функції іноземних військових баз: а) *воєнні функції*, пов'язані із застосуванням сили під час збройного конфлікту; б) *військово-технічні функції* – підготовка військовослужбовців; транспортне та транзитне забезпечення та ін.; в) *функції гуманітарного та соціально-економічного характеру*: участь у рятувально-пошукових операціях; надання допомоги місцевому населенню тощо.

7. Виокремлюються два основні види підстав ліквідації іноземних військових баз: на підставі положень відповідних міждержавних договорів та за рішенням сторін. У першому випадку ліквідація відбувається у зв'язку з закінченням строку дії міжнародного договору, який є підставою для створення бази або у зв'язку з досягненням цілей функціонування іноземної військової бази, передбачених міжнародним договором. У другому випадку ліквідація іноземної військової бази здійснюється за згодою обох сторін або за одностороннім рішенням однієї з них. У процесі ліквідації іноземних

військових баз можуть виникати проблеми щодо погодження строків та етапів ліквідації, майнових питань, у зв'язку з відмовою однієї зі сторін давати згоду на ліквідацію бази тощо.

8. Необхідно виділити низку особливостей процесу договірного врегулювання правового статусу військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації порівняно з іншими військовими базами, зокрема: а) міждержавні угоди уклалися щодо юридичного оформлення функціонування вже існуючих військових баз, а не створення нових; б) процес розробки та укладення відповідних міжнародних договорів був пов'язаний з правонаступництвом щодо майна колишнього СРСР, у тому числі – військових об'єктів та майна Чорноморського флоту СРСР; в) крім вирішення правових питань функціонування військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації, вирішувалася проблема базування Чорноморського флоту України в Автономній Республіці Крим і м. Севастополі та його паралельного функціонування з російським флотом.

9. Виділяються такі категорії неузгодженостей щодо функціонування військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації на території України: а) неузгодженості, пов'язані з впливом розташування цих баз на міжнародно-правовий статус України (вплив перебування потенційних носіїв ядерної зброї (кораблів, літаків та ін.) на без'ядерний статус; вплив використання військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації в ході збройного конфлікту на нейтральний статус); б) неузгодженості, пов'язані з майновими спорами (спори щодо використання навігаційно-гідрографічного обладнання; проблеми інвентаризації майна, що перебуває в користуванні Чорноморського флоту Російської Федерації; встановлення розміру орендної плати за використання військових баз на території України); в) неузгодженості, пов'язані з режимом функціонування військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації та порядком використання їх майна (переміщення військових формувань та техніки Чорноморського флоту Російської Федерації по території України; порядок перетину державного кордону України військовими формуваннями та технікою Чорноморського флоту Російської Федерації та ін.).

Способами вирішення наведених вище неузгодженостей можуть бути: а) вдосконалення договірного регулювання україно-російських відносин щодо розташування військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації на території України шляхом перегляду існуючих або укладення нових міжнародних договорів, зокрема, з таких питань: використання військових баз на території України в ході збройного конфлікту; використання навігаційно-гідрографічних об'єктів; кримінальної юрисдикції щодо персоналу військових баз; переміщення військових формувань і техніки

територією України та через державний кордон України; б) інвентаризація майна, яке перебуває в користуванні Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, та укладення угод щодо користування ним згідно із законодавством України; в) розширення співпраці між внутрішньодержавними органами влади України та відповідними органами Російської Федерації з метою посилення контролю за функціонуванням військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації на території України.

10. Аналіз проблеми територіального суверенітету та юрисдикції щодо території іноземних військових баз дозволяє констатувати, що концепція, згідно із якою територія іноземних військових баз на час їх функціонування стає частиною території держави, яка контролює базу, характерна для правовідносин, що існували в цій сфері до Другої світової війни, сьогодні втрачає актуальність. На сучасному етапі в науці та практиці міжнародного права визнано: навіть якщо вся повнота влади на території іноземної військової бази (територіальне верховенство) переходить до держави, що її контролює, то суверенітет над цією територією в будь-якому випадку зберігає держава перебування.

11. У доктрині міжнародного права формами правового регулювання передачі території для створення і функціонування іноземних військових баз розглядаються міжнародно-правова оренда території та міжнародний сервітут. На користь оренди як форми правового регулювання використання території для розташування іноземних військових баз свідчить її відповідність основним ознакам міжнародно-правової оренди, зокрема: строковий характер; оплатність; наявність двостороннього договору як юридичної підстави тощо. Винятки з цієї практики (безстроковий характер договорів щодо іноземних військових баз, безоплатність) є поодинокими і не впливають на загальний зміст.

12. Основними підходами до вирішення проблем особистої юрисдикції щодо персоналу іноземних військових баз у міжнародному праві є: а) доктрина «права прапора», яка передбачає виключну юрисдикцію держави, що контролює іноземну військову базу, над її персоналом; б) розподіл юрисдикції між державою перебування і державою, що контролює іноземну військову базу. На сучасному етапі переважає останній підхід, хоча мають місце окремі випадки застосування доктрини «права прапора». Положення двосторонніх договорів у цій сфері встановлюють: а) перелік випадків, коли сторони володітимуть юрисдикцією над членами персоналу відповідно до характеру правопорушення, його об'єкта та суб'єкта; б) перелік імунітетів, якими наділяється персонал іноземних військових баз при виконанні своїх обов'язків на території держави перебування; в) порядок вирішення спорів між сторонами щодо особистої юрисдикції над персоналом баз.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати роботи

1. Городиський І. М. Військові бази як форма іноземної військової присутності: міжнародно-правовий аспект / І. М. Городиський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 62. – С. 420-426.

2. Городиський І. М. Становлення та розвиток міжнародно-правового регулювання відносин з приводу іноземних військових баз / І. М. Городиський // Часопис Київського університету права. – 2012. – Вип. 1. – С. 349-355.

3. Городиський І. М. Роль основних принципів міжнародного права в регулюванні відносин з приводу іноземних військових баз / І. М. Городиський // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 1. – С. 102-109.

4. Городиський І. М. Міжнародно-правові засади ліквідації іноземних військових баз / І. М. Городиський // Український часопис міжнародного права. – 2012. – № 4. – С. 77-82.

5. Городиский И. М. Международно-правовые основания создания иностранных военных баз / И. М. Городиский // Молдавский журнал международного права и международных отношений. – 2013. – № 1 (27). – С. 75-82.

Опубліковані праці апробаційного характеру

6. Городиський І. М. Правові засади розташування військових баз Чорноморського флоту Росії на території України / І. М. Городиський // Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи : матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 9 квітня 2010 р.). – Тернопіль : Тернопільський нац. екон. ун-т, 2010. – С. 95-97.

7. Городиський І. М. Проблема іноземних військових баз в працях Володимира Михайловича Корецького / І. М. Городиський // Наукові читання ім. В. М. Корецького : зб. наук. праць. – К. : Вид-во Європейського університету, 2011. – С. 343-346.

АНОТАЦІЯ

Городиський І. М. Міжнародно-правовий статус іноземних військових баз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2014.

У дисертації досліджується зміст міжнародно-правового статусу іноземних військових баз. Розглядається визначення поняття «іноземна військова база», їх класифікація. Аналізується становлення і розвиток міжнародно-правового регулювання відносин з приводу іноземних військових баз. Досліджуються джерела регулювання міжнародно-правового статусу іноземних військових баз. Особливу увагу приділено питанню міжнародно-правових засад створення, функціонування та ліквідації іноземних військових баз. Вивчаються проблеми територіальної та персональної юрисдикції у відносинах з приводу іноземних військових баз. Встановлено, що формою правового регулювання передачі території для розташування іноземних військових баз слід вважати міжнародно-правову оренду. Проаналізовано правові підстави розташування військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації на території України. Запропоновано шляхи вирішення проблемних питань україно-російських відносин в цій сфері.

Ключові слова: іноземні військові бази, міжнародно-правовий статус, основні принципи міжнародного права, суверенітет в міжнародному праві, територіальна і персональна юрисдикція у міжнародному праві, міжнародно-правова оренда.

АННОТАЦІЯ

Горюдский И. М. Международно-правовой статус иностранных военных баз. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия». – Одесса, 2014.

В диссертации исследуется содержание международно-правового статуса иностранных военных баз. Рассматривается определение понятия «иностранный военная база», производится классификация иностранных военных баз, определяются их функции. Анализируется формирование и развитие международно-правового регулирования отношений по поводу иностранных военных баз. В процессе развития международно-правового регулирования статуса иностранных военных баз выделяются четыре этапа. Исследуются источники регулирования международно-правового статуса иностранных военных баз. Особое внимание уделено вопросу международно-правовых основ создания, функционирования и ликвидации иностранных военных баз. Изучаются проблемы территориальной и персональной юрисдикции в отношении по поводу иностранных военных баз. Установлено, что формой правового регулирования передачи территории для размещения иностранных военных баз целесообразно

считать международно-правовую аренду. Проанализированы правовые основания расположения военных баз Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины. Предложены пути решения проблемных вопросов украинно-российских отношений в этой сфере.

Ключевые слова: иностранные военные базы, международно-правовой статус, основные принципы международного права, суверенитет в международном праве, территориальная и персональная юрисдикция в международном праве, международно-правовая аренда.

SUMMARY

Horodysky I.M. International legal status of foreign military bases. – Manuscript.

The thesis for Candidate's of Law Degree by specialty 12.00.11 – International Law. – National University «Odessa Academy of Law». – Odessa, 2014.

The thesis analyzes the key aspects of the international legal status of foreign military bases. Most recent scientific researches in this area are being held.

The thesis underlines that the international legal status of the foreign military base is its legal position as established by the norms and principles of the international law.

Furthermore, the legal definition of the term «foreign military base» and its classification are considered. The formation and development of the international legal regulation of relations on foreign military bases are being analyzed. Main stages of the development of this regulation are being pointed out. Special attention is paid to the United Nations role in this process.

The thesis characterizes the sources of international regulation of the legal status of foreign military bases. It is emphasized, that the international treaty is the main source of the international legal regulation in this area. As to the international custom there are no facts of its existence in this area either on universal or local level as such. Particular attention is paid to the international legal ground of creation, functioning and liquidation of the foreign military bases. The role of the principles of international law in the regulation of the legal status of the foreign military bases is underlined. In addition, the role of the decisions of the international intergovernmental organizations, the international legal doctrine and other sources is also addressed.

The problems of territorial and personal jurisdiction in relations concerning foreign military bases are revealed. The possibility of the usage of the international legal servitude and the international legal rent as a legal ground for the foreign military bases location are compared. It is concluded that as a legal ground of the territory for the location of foreign military bases should be considered as international legal rent.

It is stated that there are two main conceptions of the personal jurisdiction distribution between the state, which controls the foreign military base, and the host state: the doctrine of the law of the flag and the doctrine of the restricted territorial sovereignty. It is concluded, that the doctrine of the restricted territorial sovereignty, which distributes the jurisdiction between the States Parties is the most appropriate to the contemporary trend of the international law.

The legal status of the foreign military bases in Ukraine is analyzed within context of the international law. The legal basis of the location of Russian Black Sea Fleet's military bases in Ukraine is analyzed. Main problems of the location of the Russian Black Sea Fleet's military bases are defined. The possible ways of solving problems of Ukraine-Russia relations in this area are formulated. It is concluded that the further development of the international treaties between Ukraine and Russia concerning Russian Black Sea Fleet's military bases in Ukraine serves as the main instrument for solving of the current problems in this domain.

Key words: foreign military base, the international legal status, the principles of international law, sovereignty in the international law, territorial and personal jurisdiction in the international law, international law rent.